

## ԿՐԹՆԱ-ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

### ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ՆԱԽԱԽԱՄՈՒԹԻՒՆ

Աստուծոյ մշտնջենական գործունէութիւնը կը կոչենք Նախախնամութիւն, որով կը պահպանէ Ան և իր զերագոյն վախճանին կ'ուզէ աշխարհ ու մարդկութիւնը այն օրէնքներուն համաձայն, զորս հաստատած է արարչագործած պահուն՝ իր բարձր իմացականութիւնովն ու ազատ կամեցողութեամբը:

Անսահման բարութեան գործ մըն է տիեզերքն ու անոր մեքենականութիւնը՝ որ Աստուծոյ էութեան վրայ եթէ բան մը չ'աւելցնէր, բայց շօշափելի եղանակաւ ի հանդէս կը դնէ ամենակալ գորութեան մը զերագոյն իմաստութիւնը, տիեզերքը իր եղանակաւորումներու մէջ հետապնդող գիտակցութեան սէրը:

Տիեզերքի գոյութեան վախճանական պատճառն է բարին ու կատարելութիւնը: Նախախնամութեան հաստատուն օրէնքներուն համաձայն գործարանաւոր էակներ կ'ապրին զիրենք պահպանելու, սերնդագործելու, պաշտօն մը կատարելու և անհետանալու աշխարհի թատերաբեմին վրայէն:

Անգործարանաւոր գոյակներ, իրենց յաւիտենական անշարժութեան և լռութեան մէջ, կարծես կենդանի վիճակներ են աշխարհի անցքերուն, կեանքի փուլզուժներուն, Աստուծոյ ալ իրենց դարաւոր գոյութենէն վերջ դատապարտուած են հետզհետէ անհետանալու երկրագունդին երեսէն:

Ինչ փոյթ թէ անիկա պիտի բաժնէ ճակատագիրը իր նմաններուն, թէ Հերովդէս յազթական պիտի հանդիսանայ, եւ բանտի լռութեան մէջ դահիճին սուրբ պիտի բաժնէ մարգարէին գլուխը իր մարմնէն, տխուր բախտ կարապետներու, ինքը պատգամաւոր մըն է զոր պէտք է մոռնայ ինքզինքը իր պատգամին մէջ:

Ե.

Նախախնամութիւնը ուրեմն, տարբեր բան չէ, բայց միայն աստուածային այն օրէնքները՝ ըստ որում աշխարհը գոյ է և կը կառավարուի:

Ի յետագունէ այնքան դժուար չէ ապացուցանել նախախնամական օրէնքի մը գոյութիւնը քննութեան և պատկերաստման մէջ կատարուած յառաջդիմութիւններով:

Բնութեան մէջ կատարուած յառաջդիմութիւնը, գիտնականներու հաւատածին համեմատ, ակնյայտ իրողութիւն մըն է: Երկրագունդին վրայ գոյութիւն առին նախ՝ հանքային, ետք բուսային, սամէնէ վերջ կենդանային աշխարհները: Ստեղծագործութեան շղթային վերջին օղակը կը կազմէ մարդը, որ պսակն է արարչագործութեան:

Էակի մը արժէքը ա'յնքան բարձր է և ա'յնքան ընդունակ կատարելագործելու, որքան պէսպիսութիւններ գտնուին անոր գործարանաւորութեան մէջ, և այդ զանազանութեանց մէջ տիրէ ներդաշնակութիւնն ու միութիւնը: Այս տեսակետով մարդը կատարեալ է, երբ անգամ մը իր վրայ կ'ըլ ան և գիտակցութեամբ յաջող զինքը վերլուծելու, այդ անդունդին մէջ հանդիսատես պիտի ըլլայ աստուածային մեծութեան և սքանչելիքներուն:

Բնագէտներու կողմէ հաստատուած այս յառաջդիմութիւնը՝ էականորէն գէպի կատարելութեան ամբարձումն է ուրեմն: Բարեշրջութեան վարդապետութիւնն ալ պարտաւորեալ է ընդունելու այդ յառաջացումը իրր նախախնամական գործ, վասն զի ընտրութեամբ և ժառանգականութեամբ կատարուած ամենուն ծնունդը, ամենուն եղանակաւորումը հաստատուն օրէնքներու կը հպատակին և մ'չ թէ գիպուածի: Այս օրէնքները արժանի են կոչուելու նախախնամական:

Մարդկային պատմութեան մէջ ալ կը տեսնենք կատարուած ակներեւ յառաջդիմութիւններ: Այսօր հսկայ քայլեր առած է գիտութիւնը, և որուն նպատակը ուրիշ բան չէ, բայց եթէ մեղմացնել մարդոց ժամանակաւոր գոյութեան ընկերացող ցուելը: Ելեկատրականութեան, արժօմին և բնութեան ուրիշ գորութիւններուն ճարտարարուեստի մէջ ենթարկումը այս իրողութիւնը կը նշանն ճարտարարուեստը, որ հում նիւթը

ըստ հաճոյս կը կերտէ, հայթաթած է մեզ գեղեցկութեան ու պերճանքի աշխարհ մը, ճոխ կեանքի վայելքները, ձարտարարուեստը մարդուն հետ էր՝ երբ սկսած էր ան առաջին գործիքը դարձնել, առաջին հասցուտը հաստատել իր մարմինը ցուրտէն ու շոգէն պահպանելու համար։ Այնուհետեւ դերձ հնութեան մէջ ճարտարարուեստի զարգացումը շատ քանդաղ տեղի ունեցաւ, յախտաւորներու գրադումն էր ան մեծ մասով, մինչդեռ հիմա՝ ընկերութեան ամէն դասակարգի մարդոց գործը։ Վիրաբուժութիւնը, բժշկութիւնը այսօր հրաշալիքներ կը գործեն։ Գիտութեանց զանազան ճիւղերու մշակումը փրկած է ընկերութեան կարեւոր մէկ մասը սոզէն, համաճարակներէն և ուրիշ աղէտներէ։

Ստոյգ է թէ մեքենական գիւտերու առաջին տարիներուն մէջ մարդիկ անգործութեան ճգնաժամ մը անցուցած են, բայց այդ մտահոգութիւնը քիչ ժամանակին փարատած է։ Մեքենական աշխատութեամբ նոյսացած գործարանական քաղաքներու մէջ, այսօր մարդիկ աւելի քաղաքակրթիչ գրադումներ ունին քան այն համր ուժերու պարգեւէն զրկուած քաղաքներ։

Գիտութեան միւս նպատակն է մաքսաւր առութեան և բարոյական չարիքին դէմ, մտքերու վրայ ծանրացող նախապաշարունակներն ու աւելորդապաշտութիւնները ջնջելով կեանքը, տիեզերքը իր մերկութեամբ ներկայացնել մեզի, որ հազար անգամ աւելի գեղեցիկ ու հիմնալի է քան հիներու մոլոցածին տիեզերքը։

Միւս կողմէ պէտք է մոռնալ՝ թէ ընդհանուր ըմբռնումով, մարդկային ըզրգացումները կը սրբանան ու կ'աշխուանան, մարդկութիւնը աւելի մարդասեր կը դառնայ։ Օր. գթութեան յարկերը, արդարութեան օրէնքներու խտտութիւնները՝ սիրոյ զգացումովը լրդեղումով՝ կ'ամօքեն, վայրենիները կը քաղաքակրթութեան, մարդկային ընկերութեան համերաշխութեան ոգին կը զօրանայ, մէկ խօսքով Աստուծոյ թափաւորութիւնը կը ծաւալի երկրի վրայ։

Սակայն տիեզերական բարեշնչումը ուղիղ գծով չի յառաջանար. անոր շրջափոխ գիկզակ է. երբեմն մասնակի յոռեւ շրջումներ ալ տեղի կ'ունենան, երբեմն յառաջգիտութեան ընթացքը կարծես կը

կասի. բայց ամէն պարագայի տակ, մարդկութիւնը կաղաւով կը գիտէ դէպի բարին, ճշմարիտը, կատարեալը։

Այս ամէն առաւելութիւններով հանդերձ կարեւոր է գիտնալը՝ թէ մարդկութիւնը անհասպակ յառաջացած է երջանկութեան, բարոյականութեան, առաքինութեան շաւղին մէջ։ Գիտութիւնը, քաղաքակրթութիւնը կարողացած են անհատը երջանկացնել, և զայն չքաւորութեան ճիւղաներէն փրկել. այժմու քաղաքակրթութիւնով անհատը աւելի առաքինացած է։

Երջանկութեան զաղտնիքը փափաքներու չափաւորութեան մէջ կը կայանայ որ առաքինութիւն մը, բարոյականութիւն մըն է. նրութեան նոյս կեանքը երջանկութեան կենսական պայմանը չէ երբեք։ Մարդը, սրտի աշխատութեամբ, նրութեան աւելի երջանիկ պիտի ըլլար, եթէ յղիւցած կեանքի մը խօլ պահանջումները չուներ։

Բարոյականութեան և առաքինութեան մէջ ալ այնքան չէ զարգացած անհատը. քաղաքակրթութեան նուիրական անուներն տակ յաճախ անպարկեշտ մը, ամբարիշտ մը, աւազակ մըն է ան։

Հանձնարով ալ գուցէ այնքան զարգացած ըլլայ անհատը։ Իրերը իրենց ժամանակին և իրենց շրջանակին մէջ դասելով, Հիւկո մը աւելի չարժէք քան Հոմերը, Քանդել մեծ չէ քան Արիստոտէլը։ Միայն հիտութեան տեսակէտով մեր այսօրուան դպրոցականը՝ ժառանգորդը դարեւու ամբարուած ճշմարտութեանց՝ աւելի կ'արժէքան Արիստոտէլն ու Պլատոնը։

Ամէն պարագայի տակ սակայն, մասնաւորը անտեսելով հանրականէն բարձրանանք. իրերը իրենց ընդհանուր երանգներուն մէջ ուսումնասիրենք, պիտի համոզուինք թէ մարդկութիւնը այս կարեւորներէն մէջ եւս՝ բարոյականութեան, առաքինութեան, մտքի մշակման, երջանկութեան մէջ յառաջացած է զգալի կերպով, որով կեանքին, մարդկութեան արժէքը աւելի կը բարձրանան։

Ուսանք նախախնամութեան դէմ տըրտընջաւուն իրաւունք ունենալ կը կարծեն երկրի վրայ տիրող բնազանցական, բարոյական և ֆիզիքական չարիքներու գոյութիւնը չնշտելով։

Մարդը, կ'ըսեն, իր լանջքին տակ, լոյսի, ճշմարտութեան, անհունին ըզձանքովը սողորումած սիրտ մը կը կրէ, բարիին, գեղեցիկին սիրահար հոգի մը կը սնուցանէ իր մէջը. բարոյական բարձր տենչանքներու, անշահախնդիր ճիգերու, գեղեցիկ ըզացուսներու ընդունարանն է անոր էութիւնը. բայց ի՞նչ օգուտ, թեւաբեկ թուշունի մը պէս վար կ'իյնայ ան զէպի անհունութեան անմատչելի կատարները ճախրելու պահուն:

Ստոյգ է թէ մարդը մինչեւ վերջ, արցունքի շիթերով պիտի դեգերի անհունութեան շուրջը. արարչական ու վախճանական պատճառներու՝ իրաց ծագումին ու վախճանին վերահան ըլլալու պիտի աքնոր, երբեմն ի գին իր կեանքին իսկ պիտի աշխատի անտեսանելի տեսանելի ընծայել, անհունութիւնը՝ մատչելի, գաղափարական՝ իրական, աստուածայինը՝ մարդկային: Այս մասին տիեզերքի հարցումներ պիտի ուղղէ, պիտի վերլուծէ իր հոգեկան կարողութիւնները, պիտի ինչէ երկրի ընդերքը, պիտի մխրճի երկնքի կապոյտին մէջ, բայց բնութիւնը իր անտարբերութեան ու արտում լուծեանը մէջ յստակ պատասխան մը պիտի չտայ:

Եթէ աստուածային Նախախնամութեանը գոյութիւն ունէր, կը հարցնեն, ի՞նչ պիտի նշանակէր մարդուն հոգեկան այն խնդրանքները:

— Բնազանցական չարիքը արդիւնք է մեր բնական անկատարելութեանց, մեր իմացական ու բարոյական կարողութիւններու անբաւականութեանը: Պէտք է մոռնալ թէ ստեղծուած արարածներ ենք, և Ստեղծող գորութիւնը իր կատարելութիւնովը պէտք է գերիվերոյ ըլլայ քան արարածը. պատճառը գերազանց է իր արդիւնքէն: Մեր անկարողութիւնները, մեր հուռնաւոր վիճակը կախումի խորունկ զգացում մը կ'արթնցնեն մեր մէջ, որոնք ամէն կրօնքի կորիզը կը կազմեն և միեւնոյն ժամանակ ճշմարիտ խթան մը կ'ըլլան՝ մեր ինքնաճանաչութեան եւ հանապազօրեայ բարձրացումին: Միւս կողմէ անկատար սակայն անձնիշխան գոյութիւնը նախամեծար է քան չգոյութիւնը: Այս պարագան աստուածային Նախախնամութեան ու փառքին արատ մը է բնաւ:

Բարոյական չարիքը բարոյական օրէնքի դէմ մեղանչում մըն է, և ծնունդը առաքինութեան ու երջանկութեան միջև գտնուած աններգաշնակութեան եւ մեր կամքի ազատութեան: Մարդուն ազատ կամեցողութիւնը երաշխաւորեց յանցանքին, մեղքին կարելիութիւնը, և յանցանքին կարելիութիւնը պատրաստեց բարոյական տառապանքը իր ուղղութիւնէն չակննելու:

Ի՞նչ է արդեօք մարդուն բարոյական ճակատագիրը: Թիսուս, Գրիստոս զծած է անոր սահմանը. «Նդերուք կատարեալ որ. պէս Հայրն ձեր երկնաւոր կատարեալ է»: Վսեմ և միանգամայն տաժանելի գործ: Այս պատուէրը կ'առաջնորդէ մարդը ճշմարտութեան, սրբութեան, արգարուածեան, մարդասիրութեան, երջանկութեան ու փառքի: Սակայն պէտք է խոստովանիլ՝ թէ այս կալուածին մէջ ալ մարդը կը հանդիպի հակօրինութեան (antinomie):

Ո՞վ քայլ մը չէ առած, կ'առարկեն յոռետեսները, զէպի ճշմարտութեան խուզարկումը և չէ ջըջապատուած խաւարի, նախապաշարումի, կասկածի թանձր վարդադրովը, Ո՞վ ճիշդ է չէ ըրած իր բնութիւնը աշխուսեցնելու՝ սրբութեան մէջ զինքը կրթելով և չէ հանդիպած ներքին ընդդիմութեան. կը սիրենք սրբութիւնը, բայց մեր գործնական կեանքին մէջ ի՞նչպիսի պատրանքներ կը կրենք. ունինք այս մասին բարի յօժարութիւններ, բայց ի՞նչ ողբալի արդիւնքներ ձեռք կը բերենք:

Մարդիկ ամէն օր ճշմարտութիւն, արգարութիւն, մարդասիրութիւն կը քարոզեն, սակայն երբ անոնց սրտի յատակը նայինք, հոն ինչե՛ր է կենք տեսներ. ստուծիւնը, անիրաւութիւնը, կեղծիքը, անձնասիրութիւնը բոյն զրած են: Վերջապէս անկատար էակը պիտի կրնար ունենալ մի միայն ծայրագուծ ու մեղանչական անձնիշխան կամք մը. այսուհանդերձ անձնիշխանութիւնը եթէ չարերուն ամբարշտութիւնը և անարժանութիւնը կ'ապացուցանէ, միւս կողմէ ալ բարիներուն արժանիքն ու սրբութիւնը վեր կը հանէ:

Գալով ֆիզիքական չարիքին, որքան ալ բնութեան օրէնքներու դէմ մեղանչուի հետեւանք նկատենք մեծ մասով, այսուհանդերձ կեանքի էական տարրը կազմող — բնազանցական ու բարոյական վիշտե-

բուհեր — ցաւն է. տառաջանքը մարդու կեանքի անբաժան ընկերն է, — զժողովրդի բեր աշխատանքը, չքաւորութիւնը, մահը, բնութեան ահաւելի պատահարները, — երկրաշարժ, փոթորիկ, մրրիկ, համաճարակ, եւլին այս իրողութիւնը պիտի շեշտէին: Այս մասին պէտք չկայ յուզիչ պատկերներով զբոսել երեւակայութիւնը, կը պնդեն Նախախմբման վարդապետութեան հաւատարմութեանը, կամ մերկ ցուցադրել երջանկութեան երեւոյթին տակ ծածկուած տխրութիւններն ու արցունքները՝ որոնք կրնան կարճել մարդկային կեանքի տեւողութիւնն անգամ, խամրեցնել ժպիտը՝ իր առաջին փթթումներուն՝ մեր շուրթերուն վրայ: Յաւը բռնած է մարդկային էութեան խորքը, սոսկ տրտմութիւն մը կրնայ դառնացնել մարդկային բովանդակ կեանքը, մինչդեռ մեծագոյն ուրախութիւն մը չի կրնար ջնջել անոր սրտին մէջ բոյն գրած կոկիծը:

Ստոյգ է թէ ֆիլիքական ցաւերը գոյութիւն ունին, և մարդոց կոկիծներու արցունքներու որակը միայն աւելի կը կշռէ քան անոնց ամբողջ ուրախութեանց ժպիտներու քանակը: Միեւնոյն ատեն սակայն, արդար ըլլալու համար պէտք է ըսել՝ թէ մարդուն ֆիլիքական ցաւերը կուգան մեծ մասով բնութեան օրէնքներուն դէմ մեղանշումէ, բնութեան մէջ ներմուծուած անկարգութենէ: Աստուածային այդ օրէնքներուն դէմ մաքառող ամենէն մեծ թշնամին մեր անձնիշխան ու տկար կամքն է,

հիւանդութիւններու և տառապանքներու մեծ մասին շարժառիթը՝ մեր հաճոյասիրութիւնները: Երբ պտիկներն իսկ տառապին իրենց անմեղութեանը մէջ, պատասխանատուն չառ անգամ իրենց ծնողներն են՝ որոնք խանգարեցին աստուածային օրէնքները:

Մերութիւնը, մահը՝ տիեզերական օրէնք մըն է. օրէնքները միշտ բարիք են. ասոնց դէմ տրանջալ յիմարութիւն է:

Միեւնոյն ատեն ֆիլիքական այդ ցաւերը օգտակար եղած են ու են մարդը բարոյապէս բարձրացնելու համար: Յաւով հեռացած է մարդը ծուլութենէ, ծայրայեղ հաճոյասիրութենէ, մոլութիւններէ: Յաւով դարձած է ձեռներէց, հնարամաց: Գիտութեանց, գեղարուեստի այսքան զարգացումը լոկ մարդկային հետաքրքրութեան պէտք չէ վերագրել՝ այլ նաեւ իր ցաւերը ամօքելու և դարմանելու յարատեւ ջանքին ու գործունէութեան:

Վիշտն ու ցաւն ալ արժանի են կոչուելու Նախախմբական՝ իրենց մարդկութեան ընձեռած բարիքներովը:

Բաց աստի, այս կեանքը ժամանակաւոր է. կատարելալ երջանկութեան պիտի կրնայ մարդ տիրանալ յաւիտեանականութեան մէջ, ո՛ր չարիքը յաղթահարուած է, և ո՛ւր մարդուն սիրտը կը բացուի առանց խոցուածքի:

Աստուածները այնքան շատ չստգտան ենք, կ'ըսէր Պլատոն, մեր անմահութիւնը զանոնք կը չքմեղէ:

ԵՐՈՒԱՆԴ. Վ.

«Լոյս»

## ՀԱՒԱՏՔԻ ՑՈՒՔԵՐ

«Ո՛յ է գեղեցիկ գովութիւն ի բերան մեղաւորի»:

Ծաղկեպսակ շինելու համար ո՛չ միայն պէտք է որ ծաղիկները մաքուր ըլլան, այլ նաեւ պսակը շինող ձեռքերը:

Նոյնպէս Աստուածային օրհնութիւններու մեջ միայն երկիւղած խօսքերու մասնակցիլ չկայելիք, այլ պէտք է որ այդ խօսքերը պատշաճեցնող ոգին երկիւղած ըլլալ:

ՈՍԿԵՔԵՐԱՆ

(Պատմ. արդարապէս Աղօթքի ճարտ.)